

Csecsemőmegfigyelések környezetpszichológiai tapasztalatai egy kvalitatív kutatás tükrében

Tóth-Varga Violetta^{1*} és Dúll Andrea^{1,2}

¹ Eötvös Loránd Tudományegyetem, PPK Ember-Környezet Tranzakció Intézet, Budapest, Magyarország

² BME GTK Szociológia és Kommunikáció Tanszék, Budapest, Magyarország

EREDETI KÖZLEMÉNY

Beérkezett: 2023. július 24. • Elfogadva: 2023. október 3.

Megjelent az interneten: 2023. november 29.

© 2023 A szerzők

Háttér és célok: Kutatásunkban tanulmányi céllal készült pszichoanalitikus szemléletű csecsemőmegfigyelési jegyzőkönyveket vizsgáltunk. A megfigyelések eredeti céljukat tekintve az anya-csecsemő interakciókra, a baba fejlődésére, illetve a megfigyelő által átélt élményekre fókuszáltak, mi azonban arra kerestük a választ, hogy ezek az információk milyen konkrét tapasztalati élményből táplálkoznak, s ezeknek milyen szociofizikai aspektusai érhetők tetten. Arra voltunk tehát kíváncsiak, hogy a megfigyelés szempontjai között – annak ellenére, hogy ez nem volt cél – megjelennek-e, és ha igen, miként artikulálódnak szociofizikai tényezők. *Módszer:* Az Ego Klinika módszerspecifikus gyermekterapeuta képzésében részt vevő hallgatók mint megfigyelők szolgáltattak adatokat a kutatás számára. Tíz darab, 2006 és 2016 között készült, egy-másfél éven át heti rendszerességgel zajló csecsemőmegfigyelés feljegyzéseit tartalmazó jegyzőkönyv elemzését végeztük el. A kvalitatív kutatás szövegelemzéssel, a Grounded Theory módszerével készült. *Eredmények:* Szövegelemzésünk szerint három fontos kulcskategória rajzolódott ki, melyek a megfigyelések szociofizikai vetületét jelenítették meg, ezek a „mozgás a térben”, a „helyélmény” és az „elfedések” kategórianevet viselik. Emellett nem közvetlenül szociofizikai vetületű kategóriák is kirajzolódtak („a múlt lenyomatai”, „érzelmek”, „alkalmazkodások” néven), melyek fontos kontextuális háttérként értelmezhetők. *Következtetések:* Kutatásunk arra világított rá, hogy a környezetpszichológiai szociofizikai kontextus, mint nem tudatosuló, de mégis erőteljesen jelen lévő tényező húzódik meg a megfigyelendő jelenségek hátterében, annak ellenére, hogy a megfigyelői feladat nem tartalmazta fizikai aspektusok megfigyelését. A jegyzőkönyvekben jól körvonalazhatóan megjelenő szociofizikai tényezők feltehetően a megfigyelő gondolatait, értelmezési módjait is befolyásolták, és úgy tűnik, fontos információforrásként, sok esetben értelmezési keretük sarokpontjaiként szolgáltak. Ez a jellegzetesség egyben felveti annak lehetőségét, hogy a szociofizikai környezeti viszonyok tanulmányozása bevonhatóvá váljék a megfigyelési jegyzőkönyvek elemzésébe.

* Levelező szerző. E-mail: toth-varga.violetta@ppk.elte.hu

KULCSSZAVAK

csecsemőmegfigyelés, Grounded Theory, szociofizikai környezet

BEVEZETÉS**Helyek és megélt terek fenomenológiai, környezetpszichológiai olvasata**

A pszichoanalitikus szemléletű csecsemőmegfigyelés és a környezetpszichológiai megközelítés határterülete egyelőre nem számít kutatott területnek. Vélekedésünk szerint ugyanakkor a kapcsolatuk egyértelmű, összefonódásuk evidens, hiszen a tanulmányi célú csecsemőmegfigyelések a családok otthonában zajlanak, az otthon kutatása pedig a környezetpszichológia kiemelt területei közé tartozik (Dúll, 1995, 2009, 2012). Kézenfekvőnek tűnik, hogy érdemes közelebről is megvizsgálni, mivel az otthon terének és szociofizikai környezetének alaposabb vizsgálata a csecsemőmegfigyelés szempontjaihoz is értékes adalékokkal szolgálhat (Tóth-Varga, 2019; Tóth-Varga és Dúll, 2019a, 2019b).

Kiindulópontként, a fenomenológiai iskola szemléletét követve, az embert körülvevő teret mint fenomént tekintjük. Ez a megközelítés abból a szempontból is releváns, hogy a környezetpszichológiának is fontos orientációja a fenomenológiai (pl. Graumann, 2002; Seamon, 2000), valamint a kutatómódszertanunk ontológiai, episztemológiai háttereként is szolgál. Bachelard a mára klasszikussá vált *The poetics of space* (1958/2011) című írásában fejti ki, hogy azok a terek, amelyekben élünk, élményekkel és érzelmekkel átítatott „átélt terek”, a bensőségesség terei, jóval többek, mint egyszerű földrajzi topográfiai-topológiai jelenségek. Lefebvre (1991) azt is hozzáteszi, hogy a teret elsősorban testünk révén tudjuk megtapasztalni, azáltal, hogy megéljük, ami összhangban áll Merleau-Ponty filozófiájával, aki szintén a testi érzékelés alapvető jellegét, az észlelés és értelmezés egymástól el nem választhatóságát hirdette *Az észlelés fenomenológiája* (1964/2007) című művében. Norberg-Schulz (idézi Habib és Sahhaf, 2012), aki szintén a fenomenológusok táborát erősítette, ugyancsak fontosnak ítélte meg az ember életében a teret, hiszen testünk révén vagyunk a fizikai világhoz kötve, ezáltal minden érzelmünk, cselekvésünk, élményünk a térben is leképeződik. Bár Lynch (1960) inkább a tér olvashatóságára tette a hangsúlyt, a testérzések nála is fontos aspektusokként jelennek meg a legibilitást illetően is. Tuan (1974) megvilágításában a tér élménye az emberi test és a környezet kölcsönhatásán alapul, mert elképzelésében a tér struktúráját, orientációját az emberi test és annak érzetei alakítják, határozzák meg, ami egyben azt is jelenti, hogy véleménye szerint testi tapasztalás nélkül nincs térbeli tapasztalat sem. Tuan mellett Relph (1976), valamint Buttner és Seamon (1980) a humanisztikus földrajzi irányzat képviselői, akik a helyeket a hozzájuk fűződő érzelmek által meghatározott szubjektív minőséggel ruházzák fel, és azt képviselik, hogy a hely nem csupán „mellékes külső körülmény”, hanem önmagában is jelentést hordoz, s egyúttal hatást gyakorol a használóra (vö. Dúll, 2009, 2017). A fenomenológiai szemléleten túl, a környezetpszichológia alapelvei alapján is a tér (space) akkor válik helyé (place), azaz megélt térré, ha használjuk, ha kölcsönkapcsolatba lépünk vele. Ez a térhez való kapcsolódás egy sajátos helyélmény kialakulásához is vezethet, mely érzelmi kapcsolatot, kötődést is tartalmaz (Dúll, 2009). Pastalan (1970) szerint ha egy teret hosszan és tartósan használunk, lélektanilag azonosulunk vele, identitásunk részévé válhat maga a hely és az ott használt tárgyak. Ehhez hasonló jelenséggel találkozunk a

pszichoanalitikus Heinz Kohut (1977/2009) a szelf helyreállításával kapcsolatos teóriájában is, noha ő más megközelítésből jut el ugyanahhoz az elmélethez. Elméletében a szelftárgy fogalmat – ami egy másik ember, egy állat, valamely eszme, de akár egy tárgy vagy kulturális jelenség is lehet – olyan funkcióval vagy jelentéssel ruház fel, amelynek segítségével az ember egységként és értelmeként élheti meg önmagát. Az elgondolás környezetpszichológiai vonatkozása abszolút releváns, mivel ő maga is hangsúlyozza, hogy a szelftárgyak nem kizárólag humán jelentéssel bírhatnak, fizikai tárgyak is képesek ezt a funkciót ellátni. A szelftárgyakat mint saját maguk részeit élük meg a személyek (Karterud és Monsen, 1999), ami az identitásban betölthető fontos szerepüket jelöli. Proshansky, Fabian és Kaminoff (1983) a környezetpszichológia egyik alap-tételeként jegyzi, hogy a szelf szubjektív érzését nemcsak az egyén más emberekhez fűződő kapcsolatai körvonalazzák, hanem a különböző fizikai környezetekhez való viszonya is. Ez Baudrillard (1984/1987) elméletében is elsőrendű, megfogalmazásában a tér és tárgyai hangulatokat és érzéseket keltenek, sőt viselkedési formákat facilitálnak és gátolnak, ezért egyértelműen visszahatnak a használóra. Ezt a tranzíciót hangsúlyozza a környezetpszichológia, a személy és környezetének egymás nélkül értelmezhetetlen voltát (ld. pl. Düll, 2009; Szokolszky és Düll, 2006).

A sajátos tér- és tárgyhasználat motivációs háttere, funkciója a családok otthonában zajló csecsemőmegfigyelés esetén különösen fontosnak tűnik. Kapitány és Kapitány (2000) egy kutatásban a lakás tér- és tárgyhasználatát vizsgálta azt feltételezve, hogy ez tudatosan vagy tudattalanul, de valamilyen értékrendet szolgál, vagy funkciót tölt be, ezáltal az ott lakók mentalitását is valamiképpen tükrözi. Düll (1998, 2012) kiemeli a rutinek szerepét az otthoni környezetekhez való kötődésben, Martos és munkatársai (2022) pedig a Covid-pandémia alatti környezeti önszabályozási folyamatokat vizsgálták az otthon terében. Ugyancsak az otthon szerepét vizsgálja Sallay munkatársaival (2019) abban a kvalitatív elrendezésű vizsgálatban, melyben krónikus betegséggel élő személyek diádikus megküzdését tárja fel a családi otthon és a környezeti önszabályozás összefüggésében.

A kisgyerekes családok rutinizált szokásai fontos ember-környezet kapcsolati megfigyelési helyzeteket kínálnak. Ezek a mindennapos, rutinszerű cselekedetek jól megjelenítik a Seamon (1979) által leírt térbalett (space ballet) jelenségét is. A környezetpszichológia szemszögéből nézve ez azért is izgalmas, mert Seamon (1979) elméletében a repetitív térhasználat révén, azaz a rutinná vált, mindennapos cselekedetek következtében válnak a terek helyekké, azaz megélt terekké. A kisbaba szobája részben a mindennapos, rendszeresen visszatérő mozdulatoktól, ritmusoktól, kialakult és jól megtanult, mindig hasonlóan ismétlődő jelenetekből válik megélt térré, amit például a pelenkázás vagy az etetés sajátos jellege, ritmusa, az érintések és mozdulatok dinamikája és a benne megtapasztalt érzések közvetítenek. Ugyanakkor éppen ezek a jelenetek biztosítják a megfigyelők számára is, hogy megérthessék, megérezhessék az anya-csecsemő kapcsolat egységét, a csak rájuk jellemző kapcsolati sajátosságokat, melyek sokkal inkább a (mindenkor térben lévő) test, mint a szavak nyelvében közvetítődnek (Tóth-Varga, 2019).

A pszichoanalitikus szemléletű csecsemőmegfigyelés

A csecsemőmegfigyelés története és a környezeti szemlélet formálódása. A csecsemő- és gyermekmegfigyelés történetének legrégebbi, szisztematikus megfigyelést végző képviselőjeként Hermine Hug-Hellmuth-t említi a szakirodalom (Midgley, 2020; Schmelowszky, 2012), aki 1913-ban a pszichoanalitikus elméleteket ötvözte a nem analitikus megfigyelési eredményekkel,

de Sigmund Freud kis Hans esete (1909/1993) is a megfigyelés jelentőségét hangsúlyozza. Lánya, Anna Freud pedig maga is közreműködött a megfigyelésen alapuló Hietzing Iskola (1927-ben), majd 1937-ben a Jackson Nursery létrehozásában, ahol pszichoanalitikus elvek alapján gondozták a gyerekeket oly módon, hogy a megfigyelés a gondoskodás alapvető elemévé lépett elő (Freud, 1953/2015). Később, a második világháború kitörésekor átmeneti háborús menedékhelyeket hozott létre, és a Hampstead Háborús Gyermekotthon a karitatív munka mellett a megfigyelésalapú szemlélet fontos bázisává vált. 1948-tól a Hampstead Gyerekklinika (a mai Anna Freud Központ) megalapítása után a megfigyeléses kutatás folytatódhatott, melynek tapasztalataiból épült fel a fejlődési vonalakra (Freud, 1965/2008) vonatkozó elmélete (Midgley, 2020).

A Budapesti Iskola „enfant terrible”-je, Ferenczi Sándor újszerű elképzelésében a fejlődés motorja az anya-gyermek egység, melynek alapja a külső-belső környezeti egyensúly (Ferenczi, 1924). Az ő hatására kezdett el Hermann Imre is az anya-gyermek kapcsolattal foglalkozni, aki a csecsemő aktív tárgykereső működését és a külvilágra irányuló explorációját is ösztöndeterminálnak tartotta, s akit a lélektani térvonatkozások kifejezetten foglalkoztattak (Hermann, 1947, 1984). A Budapesti Iskola más neves képviselői, Bálint Alice (1933) és Bálint Mihály (1959/1997, 1968/1994) elméletében is fajsúlyos tényezőként jelenik meg az az elgondolás, hogy a csecsemő a környezettel való intenzív kapcsolatban fejlődik, és abban aktív szerepet tölt be.

René Spitz igen különböző helyeken végzett szisztematikus gyermekmegfigyelést, értelmiségi szülők otthonában, lelencházban és női börtönökben rögzítette filmre, illetve vetette papírra az ottani anyákkal készített interjúit (Halász, 1998). Hospitalizmus (Spitz, 1945) című munkájával jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a (humán) környezettel való érzelmi kapcsolat fontosságára ráirányítsa a figyelmet, hangsúlyozva, hogy ezeket semmilyen belső potenciál nem helyettesítheti (Mitchell és Black, 2012). Spitz tehát kimutatta, hogy a korai lelki fejlődés az anyai környezet közvetítő működése által történik, azaz a szelfregulációhoz alapvető feltétel az anyai érzelmi kifejezés, ami megnyugtató, tartalmazás által segíti elő az érzelmi egyensúly helyreállítását (Fonagy és Target, 2005). James Robertson az *Egy két éves kórházba megy* című filmje az átmeneti szeparáció bemutatására vállalkozott: egy két éves kislány kórházi viselkedésváltozását követve végig az ott-tartózkodás napjaiban. A film Bowlby megfigyeléssorozatához kapcsolódott, mely hozzájárult az átmeneti elszakadás belső lelki folyamatokra gyakorolt hatásának bemutatásához (Bowlby, 1969). Bowlby és munkacsoportjának megállapításai azért voltak olyan nagy hatásúak, mert megfigyeléseik nyomán azt hangsúlyozták, hogy a megfigyelhető kapcsolati történések képesek a viselkedést befolyásolni és meghatározni, szemben azzal a korabeli uralkodó kleiniánus felfogással, mely a belső lelki folyamatok kizárólagosságát emlegette (Hámori, 2015). Ugyan ezekben a megfigyelésekben az anyai környezet fontossága még kizárólag humán hangsúllyal jelenik meg, mégis fontos lépés, mert általa a személy és (humán) környezetének interakciója kerül előtérbe.

Bowlby munkatársa, Mary Ainsworth volt az első, aki longitudinális megfigyeléseket végzett természetes körülmények között (Hámori, 2016). Az anyai szenzitivitást mérő értékelő skálájának (Ainsworth, 1969) elkészítéséhez nagyban hozzájárultak azok a szisztematikus anya-csecsemő megfigyelések, melyeket Ugandában és Baltimore-ban végzett egészséges családok körében, a saját otthonukban felkeresve őket. E megfigyelések kiegészítése gyanánt dolgozta ki az *Idegen Helyzet* eljárást 1967-ben. A megfigyelések fontossága mellett Ainsworth (1969, 1979) világított rá arra is, hogy az anya-baba közötti interakciós történések jellemző mintázatai erősen kontextusfüggők, azaz egy szülő-csecsemő páros az élet bizonyos területein harmonikusan együtt tud működni egymással, míg más területeken kevésbé vagy egyáltalán nem. Ezáltal az anyai

szenzitivitás is jelentősen kontextusfüggő, tehát kevésbé határozza meg a kötődés jellege (vö. Hámori, 2015). A kontextus különbözősége pedig sokszor a közeg, a környezet különbözőségét is jelentheti, azaz itt már a humán (anyai) környezetten túl egy tágabb értelemben vett kontextus is megjelenik annak fizikai paramétereivel együtt.

Fraiberg is az első pszichoanalitikusok közé tartozott, aki közvetlen megfigyeléssorozatot végzett a kialakuló érzelmi zavarok tanulmányozása céljából, melyből arra következtetett, hogy a szülők múltbeli emlékei nem tudatosan újjáélednek csecsemőjükkel folytatott interakcióikban. Az emlékek a gondozás finom zavaaraiban manifesztálódnak, és gyakran transzgenerációsán tovább is adódnak (Hámori, 2016). Fraiberg és munkatársainak (1975, 1990/2005) kutatásai két szempontból is nagyon fontosak. Egyrészt az anya-csecsemő kapcsolatokban keletkező korai patológiás mintázatot a fejlődés folyamatában tudták azonosítani, másrészt fontos felismerésük volt, hogy az érzelmi zavarok mögött nem feltétlenül nagy traumákat kell sejtünk, hanem a normál, mindennapi gondozás folyamatában keletkező töréseket, hangolódási problémákat.

Több, máig nagy hatású elmélet megfigyelési alapokon nyugszik, gondoljunk csak Margaret Mahler szeparációs-individuációs elméletére (Mahler, Pine és Bergman, 1975), mely Mahlernek abból a sziklaszilárd meggyőződéséből indult ki, hogy az anya-csecsemő kapcsolat érzelmi és dinamikai történéseinek megértéséhez csakis az egészséges anya-gyermek párosok hosszú távú megfigyelése vezet. Ennek az elméletnek különösen releváns téri vonatkozásai vannak. Ide kapcsolódik Anni Bergman (2004) kiváló tanulmánya, amely a térhasználat, az anyától való térbeni távolodás, az életkor és a személyiségfejlődés összefüggéseit tárgyalja.

Környezetpszichológiai aspektusból nézve is kiemelten fontos Winnicott elmélete, mert ő, a kleiniánus hagyományokkal szembeszállva, a csecsemő patológiázása helyett a hangsúlyt átteszi a baba környezetére. Noha a patológiás jelenségek hátterében elsősorban az anya hiányos működését feltételezi, de az anyai környezet mellett már az apára és az egész családra is koncentrálnak, sőt, környezetfogalmát kiterjeszti a társadalomra, kultúrára is, illetve arra a fizikai környezetre, amelyben a család él (Khan, Davis és Davis, 1974; Winnicott, 1969/1986). A környezet dolga – elképzelése szerint –, hogy segítsen kibontakoztatni a gyerek szunnyadó képességeit (Winnicott, 1963/2004). Az elsődleges anyai odaadás állapota segíti az elég jó anyát abban, hogy a csecsemő szükségleteinek megfelelő környezetet tudjon nyújtani, jelen legyen, ha kell, de visszahúzódjon, amikor nincs rá szükség. Winnicott terminológiája erőteljesen implikálja a teret: befogadó környezetnek hívja azt a fizikai és pszichikai teret, amely optimális esetben megvédi a babát anélkül, hogy tudna róla, és környezeti hiánybetegségnek tekinti azt, ha ez nem valósul meg, és a baba hamis szelfet kényszerül kialakítani, mert a környezet a valós énjét és szükségleteit nem tudja elfogadni és kielégíteni. Fontos fogalma a holding funkció, az erős téri aspektusokkal bíró alátámasztás, totális környezeti gondoskodás, melyben egy folyamatos, megbízható anyai gondoskodás van jelen, és ami hozzájárul a folytonosságérzés kiépüléséhez, az individuummá váláshoz (Winnicott, 1960, 1963/2004). Ezek a jelenségek a csecsemőmegfigyelések alkalmával is gyakran felbukkanó tartalmak (Tóth-Varga, 2019a).

A Bick-féle tanulmányi célú csecsemőmegfigyelés. Ilyen előzmények mentén dolgozta ki Esther Bick (1964) a Tavistock klinikán eltöltött gyakorlati munkája hozadékaként a tanulmányi célú csecsemőmegfigyelés módszerét, mely a pszichoanalitikus szemléletű gyerek- és felnőtt terápiás képzés bevett programjává vált. Magyarországon elsőként az I. számú Gyermekklinikán tartottak kísérleti jelleggel csecsemőmegfigyelés kurzust 1986–1988 között, majd 1989-től az Ego Klinika megalakulásával az itt folyó gyermekterápiás oktatás szerves része lett a csecsemőmegfigyelés

(Halász, 2018). E sajátos szituációban zajló megfigyelői szerep elsajátítása nagyban hozzájárul az analitikussá váláshoz, mert a korai kapcsolat regresszív élményeinek világába kalauzol el, ahol – akárcsak a terápiás munkában – „nem gondolt tudott” élmények (Bollast, 1987, idézi Hámori, 2016) jelennek meg. Emellett megtanít a látottak és hallottak összekötésére, a szabadon lebegő figyelem alkalmazására, valamint a tartalmazásra, melyek a pszichoterápiás munka alapvető velejárói (Halász, 2018), de segíti a nemverbális viselkedés vagy a játék megértését is (Bick, 1964). Emellett a terapeutajelölt tapasztalatot is szerezhethet arról, hogy miként tudja egy ilyen, a professzionális szerep védelme nélküli helyzetben megtartani a kereteket, tartalmazni a feszültséget, a diszkomfortérzéseket, mennyire képes az érzelmi bevonódásra és az egyszerre kint és bent is zajló történések megfigyelésére, az áttéti és viszontáttéti érzések megtapasztalására (Rajnik, 2010). A megfigyelések által megtapasztalhatja és megtanulhatja a leendő terapeuta azt is, hogy előbb meg kell érteni a helyzetet, összegyűjteni minden információt, mely az adott állapot megértéséhez szükséges, nem pedig rögtön enyhíteni a helyzetben megjelenő indulatokat, kint, anélkül, hogy értenénk a háttérben megbúvó okokat, indokokat. Tehát a harag, rossz érzés tolerálását, elviselését, vagyis tartalmazását tanulhatja meg (Bick, 1964; Bick és Harris, 1976; Brafman, 1988; Rustin, 2006). A megfigyelésekben a mindennapos, rutinszerűen ismétlődő, leginkább nem verbális történések érhetőek tetten, melyek az anya-gyerek kapcsolat esszenciáját, csakis rájuk jellemző egyedi jellegét hordozzák (Stern, 1985). Ezek éppen azok a jelenségek, melyek szülők csecsemőjükkel kapcsolatos panasaiban is megfogalmazódnak, azok a mindennapos, az otthon terében zajló, szavak nélkül lejátszódó történetek, melyek az etetés, alvás, kötődés zavaraiiban manifesztálódnak (Rajnik, 2010).

A Bick által kidolgozott módszer lényege az, hogy a terapeutajelöltnek egy-két éven át, hetente egy alkalommal egy órán át részt vevő megfigyelőként kell jelen lennie egy csecsemő és családja otthonában. A megfigyelési alkalmakat követően a látottakról jegyzőkönyvet vezet, a tapasztalatait pedig szupervizor vezette csoportban részletesen megbeszéli a többi jelölttel együtt. A megfigyelés kifejezett célja, hogy a csecsemő fejlődését, a szülő-gyerek interakciókat, valamint saját, megfigyelőként megélt élményeit, érzéseit és (inter)akcióit figyelje és rögzítse a jelölt.

A megfigyelő szerepe sajátos, hiszen egyrészt bekerül a család körébe, másrészt távolságot is kell tartania a családtagoktól, hogy semleges, észre nem vehető résztvevőként (mintegy „tapétamintaként”) a megfigyelő pozíciójába behelyezkedhessen és abban benne maradhasson. A másik szokásos helyzetleírás, a „légy a falon” hasonlat jól jelzi ennek a szerepnek a nehézségeit, árnyoldalait, megjelenítve, hogy a helyzet olykor a nemkívánatosság élményét is tartalmazhatja.

A csecsemőmegfigyelés módszere idővel egyre elterjedtebbé vált. Már nemcsak a pszichoterápiás képzés részeként használják, hanem egyre több területen megjelent a felsőfokú oktatás különböző szintjein is, pl. kisgyermekneveléssel foglalkozó profilú képzésben is (Abrahamsen, 2020), ugyanis bebizonyították, hogy a megfigyelés élménye és folyamata segít a megfigyelők érzékenyítésében, nehéz érzelmi állapotok megértésében, ami hozzájárul a kreatívabb, sikeresebb munkavégzéshez. Néhol klinikai tanulmányok előtti szakaszban is alkalmazzák, hogy bepillantást nyerhessenek a hallgatók ebbe a világba (Matharu és Perez, 2018), illetve a klinikai célokon túl a kutatási tapasztalatok (Rustin, 2006, 2012; Sternberg, 2005) gazdag tárháza is lehet, mivel a módszer lehetőséget nyújt új tudások és megértések megtapasztalására is (Rustin, 2006). Hazánkban is elterjedt az *Integrált szülő-csecsemő és kisgyermek konzultáció* szakirányú képzés, mely több hazai felsőoktatási intézményben is elérhető a csecsemőkkel és kisgyermekkel foglalkozók számára posztgraduális képzésként. A képzés egyik alapját a magyar származású Hédervári-Heller Éva (2020) munkájában ismertetett módszer képezi.

Kvalitatív szemléletű csecsemőmegfigyelési tanulmányok

Perez, Salcedob, Barbieri és Tookey (2018) interjúk kvalitatív módszerrel (Interpretatív Fenomenológiai Analízis) történő elemzésével azt vizsgálták, hogy az anyák miért vállalkoznak a csecsemőmegfigyelésben való részvételre, és milyen tapasztalatokat és élményeket szereznek általa. A megkérdezett anyák egy részénél a „megfigyelve lenni élmény” segített abban, hogy ők is megfigyeljék önmagukat, a csecsemőt és kettejük kapcsolatát, ami beszámolójuk szerint megnövekedett reflektálási kapacitáshoz vezetett. Ugyanakkor néhány anya arról számolt be, hogy úgy érezték, mintha „nagyító alatt lennének”, és emiatt nem viselkedtek természetesen, hanem igyekeztek megfelelni a megfigyelő feltételezett elvárásainak. Az elemzés szerint tehát az anyák motivációja és „érdekeltségei” a megfigyelésben való részvételre igen összetettek voltak, akárcsak a folyamat során a megfigyelő személye felé kifejlődő érzéseik.

Matharu és Perez 2018-as tanulmányában a megfigyelőket kérdezték meg csecsemőmegfigyelési tapasztalataikról a megfigyeléses folyamat előtt, majd annak befejeztével is. Az interjúkat ugyancsak Interpretatív Fenomenológiai Analízissel elemezték. Az eredmények szerint a csecsemőmegfigyelési helyzet nehéz érzelmi reakciókat aktivált a megfigyelőkben. Ezek részben magából a megfigyelési helyzet megtanulásából származtak, amit a résztvevők saját személyes analízisükre, illetve a megfigyelési szemináriumok során tapasztalt helyzetekre vezettek vissza. A tanulmány azonban rámutat, hogy azok a megfigyelők is hasonló érzelmi küzdelmeket éltek át, akik maguk nem vettek részt saját analízisben, és ezek a nehézségek már az első megfigyelési alkalom során megjelentek. Az is kiderült az elemzésből, hogy a megfigyelők – átélt nehéz érzelmi küzdelmeik ellenére vagy még inkább azokkal együtt – összességében nagyra értékelték ezt a tanulási tapasztalatot. Az elemzés tanulsága szerint tehát a csecsemőmegfigyelési helyzetben megformálódó összetett „élmény-utazás” magának a helyzetnek a velejárója.

Az idézett tanulmányok mind a megfigyelt anyák, mind a megfigyelők oldaláról számos fontos jelenséget megmutatnak a csecsemőmegfigyelési helyzettel kapcsolatban, azonban nem szólnak a megfigyelési helyzetben vizsgált anya-csecsemő kapcsolat környezetpszichológiai, szociofizikai, ember-környezet kölcsönkapcsolati (Dúll, 2009) természetű jellemzőiről.

MÓDSZER

A vizsgálat célja és kutatási kérdései

A bemutatásra kerülő vizsgálat célja annak feltárása volt, hogy mit is figyel a megfigyelő, amikor az anya-csecsemő kapcsolatot, a baba fejlődését és a saját érzéseit kell monitoroznia. Mik azok a horgonypontok, amelyek alapján ezekre a jelenségekre következtetni tud? Miből tudja mindazt, amit tud? Kutatási kérdésünk ennek megfelelően arra irányult, hogy megértsük: a megfigyelők milyen implicit kategóriarendszer alapján figyelik meg az anya-csecsemő kapcsolatot, továbbá hogy ebben a belső, a megfigyelés során feltehetően dinamikus alakuló szempontrendszerben miként jelennek meg, hogyan manifesztálódnak a szociofizikai környezeti tényezők. Az elemzés tárgya, hogy feltárhatóvá válhasson a nem tudatosuló, de mégis erőteljesen jelen lévő szociofizikai kontextus (Dúll, 2009), az a környezetpszichológiai értelemben értelmezett hely, amelyben a szülők és csecsemők mindennapi élete zajlik, s amely feltehetően a megfigyelő figyelmére, gondolkodására, értelmezési keretrendszerére is hatást gyakorol. Feltételezésünk szerint a környezeti tényezők jegyzőkönyvbeli gyakori

felbukkanásának oka lehet, hogy ezek a szociofizikai jellegzetességek implicit leírásúak, szolgálhatnak más, tudatosan még nem explikálható jelenségeknek.

Ennek feltárására a kvalitatív elrendezés bizonyult a legcélravezetőbbnek, hiszen az élmények és tapasztalatok feltárására, új nézőpontok és témák beemelésére ez a kutatási dizájn alkalmas.

A szövegelemzési stratégiák közül a Megalapozott Elmélet (Grounded Theory, GT – Corbin és Strauss, 2015) módszerét találtuk a leginkább a célhoz illeszkedőnek, hiszen fenomenológiai alapjainak köszönhetően az egyének élményeit elemzi, illetve az egyének közötti interakciók és történések mintázataira kíváncsi (miképp a csecsemőmegfigyelés is), melyekből elméleti következtetéseket fogalmaz meg (Charmaz, 2013; Mitev, 2012; Rácz, Kassai és Pintér, 2016; Sallay és Martos, 2018).

Ontológiai és episztemológiai háttér

Az elemzési módszer ontológiai és episztemológiai háttere jól megvilágítja azt a gondolkodási keretet, amely a kutatás-elemzés menetét fémjelzte. A fenomenológia alapvetése, hogy a környező világ megértésének szervező elve az egyén szubjektív tapasztalata, az egyén megértésének királyi útja pedig az, ha megértjük, hogyan látják az emberek magukat és az őket körülvevő világot. Az egzisztencialista szemlélet jegyében (Heidegger nyomán) a „Dasein”, az ittlét (jelenvaló-lét, világban-való-lét) hermeneutikájából (vö. Kőváry, 2023) indul ki, vállalva, hogy az ember nem érthető meg környezetétől elszakítottan, csakis a világgal való viszonylatában érdemes szemlélnünk (Rácz és mtsai, 2016). Ehhez szorosan kapcsolódik szemléletét tekintve a – Gadamer nevéhez kapcsolható – hermeneutikai kör fogalma, mely szerint a szöveg csak részei révén érthető meg, az egyes részek pedig csakis az egészbe ágyazottan nyernek valódi értelmet. A nietschei alapokon nyugvó interpretatív szemlélet is fontos kerete a témáról való gondolkodásnak, hiszen az interpretatív tradíció a belülről jövő tudásra hagyatkozik, és a tapasztalatszerző ember nézőpontjából szemléli a jelenségeket, vállalván, hogy mindenki számára a saját realitása számít az érvényes valóságnak (Charmaz, 2013). A konstruktivista megközelítés jegyében a tudás csak különböző nézőpontokból szemlélhető, az interpretációk eltérőek lehetnek, azaz a társadalmi jelenségeknek nincs egyetlen helyes értelmezése. Ezáltal a tudományos megismerésnek a célja is az lehet, hogy felfejtse és rekonstruálja a tudáskonstrukciókat, melyben a kutató és a kutatás résztvevője kölcsönhatásban áll, közösen alakítják ki a tudományos tudást. Ebben az esetben az objektivitás és értéksemlegesség nem is lehet elvárás (Kucsera, 2008). Mindezek az elvek a Kathy Charmaz (2013) által fémjelzett GT irányzatban kifejezetten hangsúlyosan jelentkeznek.

A kölcsönösség, mint szemléleti alap, nemcsak a választott módszertant fémjelzi, hanem a környezetpszichológia egyik alapvetése is, mint ami az egyén és környezete kölcsönös egymásra hatását vizsgálja, akár csak a kortárs pszichoanalitikus irányzatok, a csecsemőmegfigyelés, melynek szemléleti keretét is az egyének kölcsönös egymásra hatása, azaz az interszubjektivitás képezi. A környezetpszichológiai szemlélet annyiban mindenképpen árnyalja és kiegészíti a fentiekben általánosan, mintegy realitáskeretként értelmezett környezetfogalmat, hogy a szociofizikai környezet terminuson a tényleges, aktuális cselekvési környezetet értjük, amelyben a megnyilvánuló viselkedés zajlik (Düll, 2009).

Adatgyűjtés és elemzési minta

A vizsgálat tárgyát tíz megfigyelő jegyzőkönyve képezte, akik egy-másfél éven át tartó heti rendszerességgel (heti 1 óra) zajló megfigyeléseik jegyzőkönyveit ajánlották fel elemzés céljából.

Egyenként változó terjedelmű, összesen mintegy 750 oldalt felölelő szöveg került tartalomelemzésre, kilenc női és egy férfi megfigyelő feljegyzései, melyek az Ego Klinika gyermekterapeuta képzésének csecsemőmegfigyelési modulján készültek, tanulmányi céllal 2006 és 2016 között. A megfigyelők mindannyian a gyerekterapeutává képződésük elején jártak, pszichológusdiplomával és gyakorlattal rendelkeztek, de szakmai tapasztalataik és egyéb képzettségeik eltérőek voltak. A kutatásban kizárólag már (több éve) befejezett megfigyelések lezárt jegyzőkönyvei kerültek feldolgozásra, folyamatban lévő megfigyelések szövegei nem képezték a vizsgálat tárgyát. A megfigyelt családok fővárosi, agglomerációbeli, illetve vidéki városok lakói voltak, három esetben első baba érkezését figyelték a jelöltek, hét esetben már nagyobb testvér is volt a családban (lásd részletesen [Tóth-Varga, 2019](#); [Tóth-Varga és Düll, 2019a, 2019b](#)).

Etikai vonatkozások

A csecsemőmegfigyelést végző szakemberek megismerve a kutatás céljait az Ego Klinika jóváhagyása és támogatása mellett ajánlották fel a feljegyzéseiket. Mind a szakemberek, mind a megfigyelt családok írásos beleegyezésüket adták a jegyzőkönyvek kutatásban való felhasználásához. A kutatás az ELTE Kutatásetikai Bizottságának jóváhagyásával készült, a jóváhagyott kérelem száma: 2018/30.

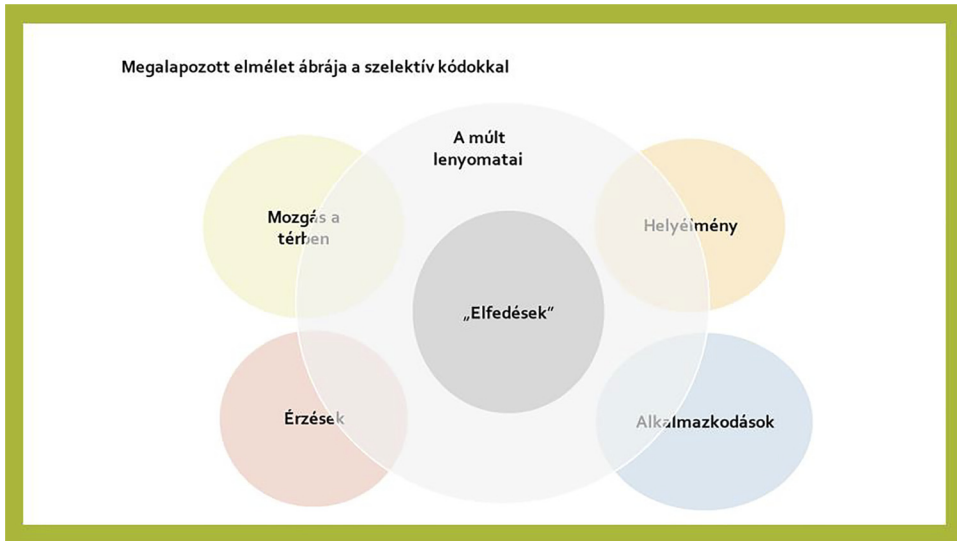
ELEMZÉS ÉS EREDMÉNYEK

Az elemzés módszertanának megfelelően az adatredukció első lépéseként nyílt kódokat kaptak a jegyzőkönyvek kisebb egységei, ez volt a nyers adatok részekre bontásának folyamata. A tizedik jegyzőkönyv elemzése során következett be az adatszaturáció, amikor a már kialakult nyílt kódokhoz képest újak már nem képződtek, így a módszertannak megfelelően újabb jegyzőkönyvek elemzése már nem volt indokolt. A szövegtest analizálása során a nyílt kódokból axiális, majd szelektív kódokat képezett a tanulmány első szerzője, azaz az adatok a részekre bontás után egy új koncepció szerint rendeződtek össze. Ennek eredményeképpen a csecsemőmegfigyelés szempontrendszerére irányuló kutatási kérdésre válaszolva kialakult a hierarchikus kategóriarendszer, azaz a kódfa (vö. [Tóth-Varga, 2019](#); [Tóth-Varga és Düll, 2019a, 2019b, 2022](#)).

A tanulmány első szerzője az elemzés során hat szelektív kódban sűrítette össze a jegyzőkönyvek megfigyelési szempontjait, melyek közül háromnak (I–III.) erős és elsődlegesen szociofizikai vetülete van (a kutatási kérdésünkben kiemelt figyelem irányult erre a kontextusra), a másik három szelektív kód (IV–VI.) a cselekedetek, élmények és interakciók háttérét adják, segítségükkel helyezhetők érthető magyarázó keretbe a történések és a szociofizikai vetületű kódok is. A legfontosabb kategóriák, azaz a szelektív kódok az alábbiak voltak: I. Mozgás a térben, II. Helyélmény és az III. „Elfedések”, V. Érzések és az VI. Alkalmazkodások, valamint IV. A múlt lenyomatai a jelen történésein (*1. ábra*).

A jelen tanulmány célja a felbukkanó kategóriák közül elsősorban az első három, szociofizikai vetületű szelektív kód bemutatása és illusztrálása, ezért az amúgy nem kevésbé fontos, jelen megvilágításban kontextuális háttéréként szolgáló IV–VI. kategóriákat ebben a tanulmányban nem részletezzük (részletesen lásd [Tóth-Varga, 2019](#)), ugyanakkor a rész-egész megközelítés szempontjából nagyon fontosnak tartjuk, ezért igen röviden, de tárgyaljuk. A bemutatott elrendezésben a szokásos látószögön fordítunk egyet: míg a téri kontextus más esetben, azaz nem környezetpszichológiai megvilágításban egyáltalán nem, vagy „csak” háttérként jelenik meg, mi a

1. ábra. A megalapozott elmélet ábrája a szelektív kódokkal

Forrás: saját szerkesztés, Tóth-Varga (2019) nyomán

fókuszba emelve vizsgáljuk, hogy bemutathassuk, mi mindent enged láttatni ez a perspektíva is a lélektani folyamatokból.

Az alábbiakban a kiemelt szelektív kódok felépítését mutatjuk be a transzparencia jegyében, mely a kvalitatív vizsgálatok reliabilitásának fontos eleme. A tanulmány *Megbeszélés* részében a tengelykódok részletesebb leírásra is kerülnek, jelentésüket idézetekkel is illusztráljuk.

I. Szelektív kód: Mozgás a térben

Ebben a kategóriában a mozgással összefüggő tartalmak kaptak helyet, melyek a közelség-távolság kérdéskörét érintik, az aktivitás-passzivitás, illetve a mozgás korlátozásának különböző elemeit tartalmazzák. Az alábbi táblázatban láthatók a fenti kategóriába tartozó axiális kódok, melyet a hozzá tartozó nyílt kódok illusztrálnak és magyaráznak (1.–3. táblázat).

II. Szelektív kód: Helyélmény

Ez a szelektív kód lett elemzésünk legterjedelmesebb és talán legsokrétűbb kategóriája is, magába foglalja az otthon lokalizációjára vonatkozó meglátásokat, az ambiens ingerekre vonatkozó tartalmakat, a tér és a tárgyak által közvetített élményeket, de a bejutásra, a helykeresésre és az otthonosságra vonatkozó tapasztalatokat is. A nyílt kódok kellően plasztikus leírását adják a magába foglalt tartalomnak.

III. Szelektív kód: „Elfedések”

Az elemzés talán legizgalmasabb kategóriája lett az „Elfedések” nevet viselő szelektív kód, mely nevében is arra utal, hogy konkrétan és képletesen is elrejt valami olyan fontosat, mely éppen

1. táblázat. Az elemzés következtében kialakult kódfa első szelektív kódja: Mozgás a térben

Axiális kód	Nyílt kód
1.1. Közelség	Közelség keresése Frusztráció hatására testi közelség létesítése „Állandó” szoptatás Folyton ölben van a baba Gyakori testkontaktus
1.2. Távolság	Az anya gyakran háttal áll a gyerekek A gyerek gyakrabban ölbe kívánczkolna Anya és gyerek közt van valami a térben A távolság mint szeparáció Távolságtartás a megfigyelőtől
1.3. Aktivitás-passzivitás/pihenés	Szabad mozgás, exploráció Az anya állandó aktivitása valamit helyettesít Teljes kikapcsolódás – kávézás „A babázással mindenki jól jár” – elmerülés a babában Rituálék a családban
1.4. Mozgáskorlátozás	A megfigyelő hozzáférése a babához korlátozott A baba mozgása korlátozott „Az etetőszék fogságában” Zárt ajtók, tiltott terek korlátozzák a mozgást Kontrollált tevékenységek

Forrás: Tóth-Varga (2019), 91.

azáltal válik feltűnővé, hogy valamit el akar takarni. Az első két axiális kód egyes személyek konkrét eltakarásáról informál, emellett képletes értelemben véve is felsejlik az elrejtés, elfedés mint központi motívum. A „Színház” és a „Szimbólumok” nevet kapott axiálisok pedig képletesen tartalmazzák az elfedés-eltakarás jelenségét, olyan helyzeteket soroltunk ide, amikor a felszínen zajló, akár banális cselekmények mögött érezhetően valami fajsúlyosabb, fontosabb, de gyakran nem tudatosított élménytartalom feszül. Ezek a kódok abban az értelemben válnak szociofizikai jellegűvé, hogy olyan, a szociofizikai térben konstruálódó jelenségek, melyek mozgásos és helyélménnyel összefüggő tartalmakkal is rendelkeznek, de a valamit elfedő jellegük, valamit eltakaró jelentésük révén kiemelkednek és többlettartalommal rendelkeznek az előző két kategóriához képest.

Kontextuális kategóriák (IV. V. VI. Szelektív kód)

A témánk szempontjából kontextuális kategóriákként nevezettek közül „A múlt lenyomatai” című kategória a fontos élettörténeti eseményeket foglalja magában, melyek akár a megfigyelő, akár a megfigyelt család tagjainak életét érintő, a megfigyeléses helyzetben felbukkanó történetek, élmények (gyakran szülés-, család- vagy az otthonnal kapcsolatos történetek), melyek fontos értelemzési keretként szolgálnak, s minden megfigyelt jelenséget árnyalhatnak.

Egy másik fontos szelektív kódot képeztek mindazok az „Érzések”, melyek a megfigyelési helyzetben előbukkantak, melyeket a jelenlévők megélték vagy valakin detektáltak: ezek az elégedettségől, hálától kezdve a bizalom, a feszültség vagy rivalizáció érzésén át a haragig, aggodalomig vagy akár a veszélyérzetig terjedtek. Ez a kód is szorosan kapcsolódott a

2. táblázat. Az elemzés következtében kialakult kódfa második szelektív kódja: Helyélmény

Axiális kód	Nyílt kód
2.1. Az otthon lokalizálása – külső perspektívából tekint rá az otthonra	Település és/vagy a környezet megjelölése, bemutatása Az épület/ház külső képének bemutatása A folyosó/lépcsőház bemutatása Ajtó és az ajtó körüli jelzések (ajtódisz, csengő, névtábla) jelentősége/jelentése
2.2. Az otthon belső terének leírása – belső perspektíva	A lakás beosztása, a helyiségek elrendezése A helyiségek bemutatása, berendezése
2.3. Ambiens ingerek hatása	Benyomások az otthon belső teréről, tárgyairól Hanghatások: csend, túl erős zaj, állandó monoton zaj Hőmérsékleti jellemzők Szagok
2.4. Térélmény	Rend-rendetlenség viszony Tisztaság-kosz megjelenése Kömfort/kényelem-kényelmetlenség dimenzió A tér méretének leírása Változás a tér elrendezésében
2.5. Tárgyak közvetítette élmény	A baba számára ingerszegény környezet A baba számára ingergazdag környezet A baba számára ingerelárasztásos közeg Félelemkeltő tárgyak a baba számára Megnyugtató tárgyak a baba számára Ismerős tárgyak a megfigyelő számára Tárgyak, amelyek valamilyen benyomást gyakorolnak a megfigyelőre
2.6. Helykeresés	Keresi a helyét a térben Fix helye van / a saját helyén van Nincs helye „Kitűrik” a helyéről Otthonosan érzi magát
2.7. Az otthonba/házba való bejutás körülményei összefüggenek azzal, hogy mennyire várják szívesen a megfigyelőt	Könnyű bejutás (várják a megfigyelőt, hamar beengedik) Nehéz bejutás (nem könnyű bejutni, nem várják, hosszas várakozás előzi meg a bejutást) Könnyű elérni a családot (könnyű időpontot egyeztetni, könnyű telefonon elérni) Nehéz elérni a családot (nehéz a telefonos elérés, nem válaszol az üzenetre, nem hívják vissza)
2.8. Otthonosságélmény	Jó megélni a családi összetartozás élményét A megfigyelő is otthon érzi magát (saját papucs, kettesben a babával) Hiányzik az otthonosság élménye Az intimitásélmény zavart kelt (ágynemű, leسلkedés)

Forrás: Tóth-Varga (2019), 99.

3. táblázat. Az elemzés következtében kialakult kódfa harmadik szelektív kódja: "Elfedések"

Axiális kód	Nyílt kód
3.1. A nem hozzáférhető baba	Nem látszik a takaró alól / takarásban van Nem fér hozzá a megfigyelő Sokat alszik
3.2. A nem hozzáférhető anya/szülő	Nem sokat beszél, nem jól hallható Nem jól látszik
3.3. „Színház”	Az anya állandó aktivitása mint pótcselekvés Megkomponált viselkedés Tökéletesség látszata
3.4. Szimbólumok	Érzelemszabályozás terén Élménymegosztás, közös élmény jelképei Érzelmű élmény megjelenítése a térben

Forrás: Tóth-Varga (2019), 110.

„Helyélményhez”, például a veszélyérzet megélése egyfajta negatív helyélmény is, ahogy egyes mozgások vagy mozgáskorlátozások is szorosan összefonódnak a feszültségérzettel, haraggal, az aggodalommal vagy akár más érzésekkel.

Végül az utolsó szelektív kódként az „Alkalmazkodások” című tartalom artikulálódott, mely magában foglalta a személyek egymás felé mutatott, különböző szerepbeli (pl. szülő, szakmai) alkalmazkodásait, ideálképeit, de emögött még markánsan meghúzódott a részt vevő megfigyelés módszerének szabályaihoz való alkalmazkodás, illetve az attól való eltérés is. Ezek egyben különböző érzéseket (pl. büntudatot, feszültséget) is kiváltottak, így itt is szoros összefonódás figyelhető meg az előző „érzések” kategóriával.

Megbízhatóság és validitás

A megbízhatóság és validitás kérdésköre más módon értelmezhető a kvalitatív kutatások esetében, mint a realista-objektivistá paradigmában. A kvalitatív kutatás konzisztenciája elsősorban az adatkezelés módszeres következetességéből, az eljárások és következtetések megalapozottságából, szisztematikus használatából fakad. A kutatás terepen végzett megfigyelés jellegéből adódóan az ökológiai validitás kritériumait kielégíti (Szokolszky, 2004), hiszen a családok otthonában zajlottak a résztvevő megfigyelések. A konstruktivistá, interpretatív megközelítésű kutatási dizájn esetén nem az objektív valóság feltárása a cél, de abban az értelemben mégis realistának tekinthető, hogy a szubjektív élményvilágok sokszoros realitását tárja fel (Lomborg, 2003). A kutatás iteratív jellege, az elemzés és adatgyűjtés folyamatos interakciója, a kódok, kategóriák állandó visszacsatolása a szöveghez, oda-vissza történő ellenőrzése, összehasonlítása és korrigálása, következetes és átlátható kezelése szintén a reliabilitás szolgálatában áll (Babbie, 2003; Gelencsér, 2003).

Kutatói önreflexió

A megfigyelési folyamat sajátos territoriális viszonyok közepette zajlik, melyben konkrét, fizikai szinten a család jelöli ki a határokat – mivel az ő otthonukban járnak a megfigyelők –, s ők

szabják meg az otthonhasználat (pl. a cipőlevétel, a kézmosás, a lakásban való mozgás) szabályait, ugyanakkor egy másik vonatkozásban pedig mégis csak egy szakember figyelő szemei előtt töltenek hosszan heti egy órányi időt, mely kiszolgáltatót állapotot eredményezhet. Ez a kontextus valamelyest kiegyensúlyozza az erőviszonyokat, megalkotja a sajátos dinamikát, melyben a megfigyelő szabályrendszerei éppúgy keretet adnak a megfigyelésnek és szabályozzák azt, mint ahogy az otthonhasználat család által megszabott szabályai is. A közösen megalkotott keretrendszer mindig sajátos, egyedi, s a maga módján megismételhetetlen minden megfigyelés esetében, akár az anya-gyerek kapcsolat, s mindenkor a megfigyelő és a család sajátos interszubjektív terében alakul.

A kvalitatív kutatás gyakran a kutató saját története is, hiszen az alkalmazott módszer és a kutatott jelenség kontextusa közös reflexiós térbe kerül (Sallay és Martos, 2018), ez esetünkben olyannyira jelen volt, hogy az első szerző, aki a kódolási folyamatot végezte, a saját bőrén is megtapasztalta a csecsemőmegfigyelés folyamatát részvevő megfigyelőként. Ugyan a saját jegyzőkönyvek nem kerültek be az elemzésbe, a szövegek mégis sok ismerős önmegfigyelést kívánó érzést hívtak elő a kutatóból, akár a könnyű megértés, akár az átélt érzések vonatkozásában.

MEGBESZÉLÉS

Fonagy és Target (2005) a klinikai érzékenységet a többnyire verbális üzenetekbe rejtett, kódolt jelentések bonyolult szövevényének felismerési képességeként definiálta. A megfigyelés vagy megfigyelési érzékenység ennek analógiájaként és kiterjesztéseként a cselekvéses interakciókba bújtatott lélektani jelenségek megértésének képességeként értelmezhető. Ehhez nyújthat segítséget, ha értelmezési keretrendszerünket kitágítjuk, és a szociofizikai kontextust is vizsgálat alá vonjuk. Ezt a szemléletet a környezetpszichológia számos kutatása alátámasztja, hiszen alapvetései közé tartozik, hogy az ember nemcsak embertársai felé fordul bizonyos érzelmekkel, hanem a fizikai környezete felé is affektív viszonyulással bír (Düll, 2009). A helyek és a tárgyak szerepet játszhatnak az egyén hangulatában, a helyekhez kötődésében és az ott jelen lévő személyekhez való kapcsolódásában is, így nem nehéz belátni, hogy a szülő és gyermek közötti interakciókra is hatást gyakorolnak. Santostefano (2008) pszichoanalitikus szemléletű esettanulmányában kifejti, hogy az egyén külső környezete mindig az énjének kiterjesztéseképp értelmezhető, ily módon fontos feladat, hogy a fejlődés során a külső környezetével kölcsönhatásban, összhangban fejlődjön.

Kutatási kérdéseinkre, miszerint mire figyel a megfigyelő, és ebben hogyan reprezentálódik a szociofizikai környezet, az alábbi megalapozott elméletként is megfogalmazható válasz adható a létrejött kategóriák segítségével:

Egyrészt a térben megfigyelt mozgásokra, mert a személyek és tárgyak közti térközszabályozási folyamatok, a mozgás lehetősége és korlátozása sokatmondó tényezők. Másrészt a család szociofizikai terében megélt (látens) helyélményre, mely sok esetben a családi kötődési minták kapcsán is informatív jelentéssel bír. Valamint azokra a szimbolikus jelentőségű, gyakran visszatérő mozzanatokra, „elfedett és eltakart” jelenetekre, szcénákra, melyek sajátos sűrítvényei egyes intra- vagy interperszonális jelenségeknek. Mindezeknek az érzések, a megfelelési és alkalmazkodási funkciók, illetve a múlt- vagy jelenbeli élettörténeti események adnak keretet, s teszik őket jól értelmezhetővé (Tóth-Varga, 2019).

A térben való mozgás jelentősége (I. Szelektív kód)

Ez a kategória megmutatja, hogy a proxemikai jellegzetességeket alapvető információforrásként használják a megfigyelők. A *Közelség* (I.1.) és *Távolság* (I.2.) elnevezésű első két tengelykód a térközszabályozással kapcsolatos megjegyzéseket tartalmazza, melyekkel ugyan a szavak szintjén általában a létező fizikai távolságot vagy közelséget nevezi meg a megfigyelő, ugyanakkor gyakran az érzelmi távolságot is jól illusztrálja. Noha nem feltétlen teszi az érzelmi szintet is explicitté, a sorok között olvasva és a kontextust figyelembe véve mégis egyértelmű üzenetet rejt, mint például az alábbi idézet, mely a *Távolságra* vonatkozik.

„A baba úgy fekszik, hogy anya neki háttal mosogat, viszonylag, baba-mértékben messze (2-3 méter), ha anya hátra fordul, felülről, a feje búbja felől látja, tehát az arcát nem, [...] szemkontaktust nem tud vele felvenni [...]. Hosszasan mosogat, legalább 20-25 percet [...]”

Az *aktivitás-passzivitás* (I.3.) dichotómiáján belüli kódok is gyakran utalnak többletjelentésre, ahogy rituálék tér- és tárgyhasználati vonatkozásai is leírják a család működésének egyes aspektusait. Az alábbi szövegben jól artikulálódik, hogy a babával való pusztán együttlét, a jelenlétének szóló öröm nem vállalható a mindennapokban, hiszen semmittevésnek számít, csak ha a megfigyelő jelenlétével igazolja ezt. „De jó, hogy most babáztam, mondja Era a végén. »Jó Erának ez a kis szeánsz veled, legalísan nem csinál semmit, csak mucizik és a gyerek is jól jár«. – fűzi hozzá a nagymama mosolygósan.”

A mozgás sok esetben a szabadság jelentésében értelmezendő (szabadon mozoghat a baba vagy éppen a megfigyelő a lakásban), máskor a túlzottnak tűnő mozgás egyfajta kényszer, ami valamit helyettesít, egyfajta pótcselekvést jelöl, amely ily módon máris kötöttségként értelmeződik. Az aktív és passzív mozgásokat is egyesítik a *rituálék a családban*, melyek egyrészt a családtagok jól begyakorolt rutin jellegű tevékenységei, illetve a megfigyelő ezekhez való alkalmazkodása, a családi koreográfiák elsajátítása, hogy például meg kell-e mosnia érkezéskor a kezét, hová tegye a cipőjét, vagy éppen hova ülhet le. Ez tulajdonképpen a már emlegetett térbalett (Seamon, 1979) jelensége, mely megmutatja, hogy a helyhez fűződő érzelmek és jelentések a gyakori, ismétlődő, hétköznapi történések, aktivitások és rituálék megszokott ritmusa révén alakulnak ki, ami az otthonosság érzetének kialakulásához, a helykötődéshez vezet, s szépen mutatja, miképp fonódik egybe a térben való mozgás a helyélmény kialakulásával – ez a lélektanilag fontos helyek és a rutinok szoros pszichológiai kapcsolatára is utal (Düll, 1998, 2012).

A *mozgás korlátozása* (I.4.) fontos, mert árulkodik a kontrollfunkciók családi működéséről és a szabad mozgás és exploráció lehetetlensége, megakadályozása révén több okból is jelentős tényező.

„Először én voltam a vásárló, nyúltam volna kis kék kosárért, amikor A. élesen rám szólott és kivette a mini kosarat a kezemből: »A boltba belépve először köszönni kell!« Kivette a kezemből a kosarat és visszatette. Úgy éreztem magam, mint egy gyerek, akit megfosztottak egy érdekes és új játéktól.”

A fenti sorok a megfigyelőt kontrolláló testvér szülői mintakövetéséről tanúskodnak, de a mozgáskorlátozás jelensége figyelhető meg a minduntalan járókába vagy az etetőszék fogságába száműzött gyerekeknél is.

A mozgás központi szerepét Stern (1985) vitalitás affektusokról írt munkájában emeli ki, ahol a mozgásos érzelmi minőségek és azok változásainak az érzelmi ráhangolódásban betöltött

fontos szerepéről értekeznek. Chawla 1992-es klasszikus kutatása kiemeli, hogy a változatos és komplex, fizikai gátakat nélkülöző otthoni környezet, ahol a gyerekek lehetősége nyílik a szabad explorációra, a kognitív fejlődése szempontjából a legerencsésebb konstelláció. A mozgás szabadsága és az érzelmi fejlődés összefüggése nyilvánvaló akkor is, ha a szülőtől való eltávolodás, kötődés és exploráció, biztonság és felfedezés szempontjából tekintünk a mozgásra (ld. Bergman, 2004; Mahler és mtsai, 1975). A mozgás szabadsága Kapitány és Kapitány (2000) korábban idézett tanulmányában, ahol a lakásmód és lakáshasználat szempontjából vizsgálták az otthonokat, szintén lényeges szerepet töltött be a térben kínálkozó mozgás. Munkájukban markáns elemként különült el a lakásban való akadálytalan járás, az egyes terek könnyű megközelíthetősége, vagyis általában a mozgás szabadsága.

A helyélmény jelentésrétegei (II. Szelektív kód)

A helyélménnyel kapcsolatos tapasztalatok egyike a *lokalizáció* (II.1.) fontossága, mely egy jegyzőkönyvből sem hiányzott (vö. Tóth-Varga és Dúll, 2019b).

„A harmadik emeletre kell felcaplatni, belvárosi bérház, magas emeletek, lift nincs. Átsuhan a fejemen, hogy nehéz lesz ide babával feljárni.”

Úgy tűnik, a megfigyelők számára is evidens az a Pennebaker és munkatársai (1996, idézi Fónagy és Target, 2005) által megfogalmazott irányadó gondolkodás, hogy minden pszichológiai társas folyamat megértése feltételezi a földrajzi környezeti, kulturális tényezők figyelembevételét. Norberg-Schultz pedig Habib és Sahhaf (2012) interpretációjában arra hívja fel a figyelmet, hogy minden cselekvésünk és aktivitásunk állandóan lokalizálódik a térben, ezért a fontos élmények fontos terekhez, helyekhez kötődnek, mint például egy városhoz, egy utcához vagy éppen egy házhoz. Bonaiuto és munkatársai (1999) kutatásai a környék, a szomszédság (neighbourhood) jelentőségének is külön figyelmet szentelnek, hiszen a történések a lokalizációjuk kapcsán mindig többletjelentéssel rendelkeznek.

A külső perspektíván túl a *lakótér belső leírása*, a *tér és a tárgyak keltette élmény* (II.2), a megfigyelőt körülvevő *ambiens ingerek* (II.3.) szintén fontos horgonypontokat jelentettek a megfigyelők számára. Ez utóbbiak közül három ambiens inger emelkedett ki a jegyzőkönyvekből, a hanghatások, a hőmérsékleti jellemzők és a szagok („A lépcsőházban a lakásuk szagát érzem.”), ezek közül is markánsan kidomborodott az ételkészítés nyomán, vagy éppen annak hiányaként detektált ételszag, mely a szakirodalomban is jól értelmezett, a törődéshez, a gondoskodáshoz kötődik, és hozzájárul ahhoz, hogy a fizikai élettelen anyag élővé és otthonossá váljon (Dúll, 1998, 2012). Tudjuk, hogy az otthon tárgyai, eszközei a gyermek fejlődése, fejlődést ösztönző hatása szempontjából is lényegesek, erre épül a HOME-leltár, illetve a módosított variánsa a HOME-SF (Home Observation Measurement of the Environment-Short Form – Bradley, Corwyn, Burchinal McAdoo, és Coll, 2001), amely a gyermek otthoni-családi környezete kognitív ösztönzésének és érzelmi támogatásának minőségére vonatkozó elsődleges mérőeszköz. Ez az otthon specifikus aspektusait (családtagokkal való kapcsolati és az otthon szociofizikai jellegzetességeit) veszi számba, és vizsgálja életkoronként, hogy azok miképp hatnak pozitív vagy negatív módon a gyerek fejlődésére (Totsika és Sylva, 2004). Mindezekon túl a tér és benne a tárgyak hangulatokat, érzéseket váltanak ki, és ezáltal hatnak a használó (a „rendezkedő ember” – Baudrillard, 1984/1987) hangulatára, viselkedésére, ahogy a következő megfigyelői idézet is a *Térélmény* (II.4.) és a *Tárgyak közvetítette élmény* (II.5.) fontosságát szemlélteti:

„Viszonylag kevés a bútor, bár több nem férne el benne, nem tűnik zsúfoltnak a szoba, inkább kicsit üresnek, nekem hiányoznak a képek a falról. [Az előszobáról] a benyomásom mégis csak az volt, hogy rideg, barátságtalan és a lomtár benyomását kelti.”

A térélmény Hermann Imre (1947) szerint is összefüggésben van az érzésekkel, indulatokkal, cselekvésekkel. Klaniczay Sára (1992, 1999) szerint az egészséges lelki működésű ember vágyakozik a tágas térre, a korlátlan mozgásra és a kiteljesedésre. Ezt Wachs és Camli (1991) kutatásai is alátámasztják, miszerint minél zsúfoltabb a tér egy otthonban, minél kevesebb a szabad terület, annál alacsonyabb az anyai stimuláció, a válaszkészség és a tárgymutatás is a baba irányába. A szerzők emellett – Bronfenbrenner (1977) elméleti koncepciójából és az ember-környezet összeállítás modellből kiindulva – arra is felhívják a figyelmet, hogy egy zsúfolt, zajos otthon inkább kedvezőtlenül hat egy temperamentumos, nyűgös gyerekre, aki ilyenkor inkább negatív interakciókat kap a gondozótól, viszont kedvező egy intenzív és társaságkedvelő gyerek számára, aki a több pozitív érintkezésből töltöttek, s megint másként hat egy csendes, nyugodt gyerekre, aki jóval kevesebb interakcióra számíthat ilyen körülmények között a gondozójától.

Kapitány és Kapitány (2000) munkájában a lakások jellemzőjékek hasonló tényezők artikulálódnak, mint a kutatásunkban felbukkanó tartalmak: megjelenik a méret és a fizikai határok, az esztétikum, valamint a rend és rendetlenség viszonya. A kutatásunkban kidolgozott kódjaink érdekessége, hogy gyakran dinamikus jellegűek, így nemcsak az aktuális pillanatnyi állapotról szolgáltatnak információt, hanem változás közben is engedik láttatni a jelenségeket. Egyes esetekben például az elvágólagos rend és tisztaság csökkenése az anya szorongásának, megfelelői vágyának enyhülését tükrözte, a lakás rendezettségének fokozódása máskor viszont az anya stabilabb lelki állapotának indikátoraként vált értelmezhetővé a megfigyelő számára. Ugyancsak a dinamika jelenlétét támasztja alá, hogy ha a megfigyelő az általa megfigyelt család otthonában egy számára otthonról ismerős tárgyra bukkant, azt érzelmi töltettel jelölte a jegyzőkönyvekben, feltehetően azért, mivel egy tárgy otthonihoz hasonló volta elősegíti az otthonosságérzés megteremtését – vagyis az ismerősségélmény az otthonosság érzéséhez kötődik (vö. Faragó, 2005). A tér és a tárgyak elrendezésében történő változás hatása is nyomon követhető a megfigyelő által átélt érzésekben, melynek hátterében gyakran áttételi érzések bújnak meg. Az alábbi szövegrészlet szépen illusztrálja, ahogy a megfigyelő az alvó kisbaba szobájában ülve és vele azonosulva pásztázza a megváltozott teret, és felidéri saját érzéseit. Bemutatja, hogy nemcsak a szoba elrendezésében történt változás, hanem időközben az anyai jelenlét, a babára való fókuszálás jellege is nagyon megváltozott, amit a téri-tárgyi változások is megjelenítettek. A babával azonosulva a megfigyelő úgy érezte, hogy a külső, tárgyi környezet megváltozása a baba az anya figyelmi fókuszából való kikerülését tükrözte vissza.

„Nézegettem az [új] közös szobát és az jutott eszembe, hogy tényleg nehéz lehet [...] megszoknia az új környezetet. [A baba] nagyon ragaszkodott már kicsi korától a kis nyugalmas szobácskájához, hisz itt szinte semmi nem róla szól [a testvére] bútorai, játéka, könyvei, ruhái... [neki] csak az ágyacskája [a saját], se a kedvenc pelenkázó a tetőablakkal, aminek annyit nevetgéltem, sem a szoptató fotel, amire mostanában annyira szeretett felmászni. Nézelődtem és még a babaörzöt sem láttam... (?) Én magam is olyan kényelmetlenül ülök itt [a testvére] ágyán – gondoltam. S át is ültem óvatosan egy kis székre, ami szintén kényelmetlen volt. Talán ez már a búcsúm?” – írja a megfigyelő.

A Helykeresés (II.6.) és az Otthonba való bejutás körülményei (II.7.) olyan axiálisok, melyek nevükben is dinamikusak, s implikálják, hogy mindezek az élmények, melyeket magukba sűrítnek, elválaszthatatlanok a mozgástól. A helykeresés olyan folyamat jellegű jelenség, mely a

„nem találja a helyét”, „nincs helye a térben” állapotól („Nem volt szék, fáj a derekam az állástól.”) kezdve a „fix helye van”, „otthonosan érzi magát” állapotig felöleli a folyamat összes lehetséges stációját („Behozom a «szokásos» széket a konyhából, leteszem a «szokásos» helyemre az ajtó mellett és kezdek lélekben berendezkedni a megfigyelésre.”).

Azok a megfigyelők ritkábban vagy egyáltalán nem rögzítettek hozzáférési nehézségről szóló mondatokat, akiknek a leírások alapján a megfigyelt anyához, családhoz való viszonyulása stabilabb, és biztonságosabbnak tűnt. Esetükben általában nem kapcsolódott a biztonságos hely egy adott székhez, fotelhez vagy térrészhez, rugalmasan fel tudták magukat találni a térben, alkalmazkodva a mindenkori szituációhoz. Abban, hogy a megfigyelő stabil viszonyulást alakítson ki az adott otthon felé, úgy tűnik, nagy szerepet játszanak a hely egyes összetevőihöz, tereihez való hozzáférés lehetőségei, amit az ott élő személyek és a tér biztosítanak neki. Ennek kialakulásában sok tényező játszhat szerepet, kezdve az anya, a szülő kötődési képességétől, a tudatos és tudatalan motiváción át az életvezetési kérdésekig, de az otthoni környezetben kialakult szokások és az ottani helyek, azok mérete, illetve mindezek kölcsönkapcsolata is hatótényező. Ezek befolyásolják, milyen folyamatot ír le a megfigyelő, míg megtalálja (amennyiben megtalálja) a helyét az adott otthonban. A helykeresés és megtalálás mellett nagyon informatív tényezőnek bizonyult az otthonba való bejutás módja is, mely egyes esetekben említésre sem méltó, magától értetődő jelenséggént, máskor pedig akadályokon és nehézségeken, többszöri csengetések és telefonálások után abszolválható jelenséggént bukkan fel a jegyzőkönyvekben. Mindenesetre az érkezés és távozás magárahagyottsága, figyelembe nem vétele, a megfigyelő eközben átélt aggodalma, magánya az anya kapcsolódási nehézségének tükröként jelent meg, mely a megfigyelés (szociofizikai) keretének bizonytalan voltát jelzi (Halász, 2018). A szó szoros értelmében vett elérhetőség (telefonon vagy a házba bejutás révén) általában együtt járt az érzelmi elérhetőséggel, elfogadással, ami pedig a helyhez kötődéssel, a családdal kialakított kapcsolat minőségével mutat hasonlóságot.

„Úgy tűnik, a kapucsengő nem működik. Esőben kimondottan. A telefonon csörgök, akkor sem nyílik a kapu. Próbálok türelmes lenni. Tudom, anya lassabb. [...] A lépcsőház kapucsengőjére sem válaszol, azt hiszem, nincsenek itthon. Nyitva az ajtó, felmegyek, nem tudom, csengessek-e. [...] Telefonon csörgetem meg újra. Azt már tisztán hallom, hogy az ajtóhoz jön, próbálok zajongani, hogy észrevegye, már az ajtó előtt állok, ki is nyitja az ajtót, talán nem hallotta a csengőket. [...] Bennem van, hogy tisztázzam a helyzetet, de hallgatok. Anya köszön, megy is be a szobába, míg leveszem a csizmám, kabátom.”

Az *Otthonosságélmény* (II.8.) is a helyélmény egyik fontos tengelykódja, melyben az otthonosság megélt vagy hiányzó élménye jelenik meg bizonyos konstellációkban. A nyílt kódok felölelik a *családi összetartozás megélését*, megjelennek benne a *megfigyelő otthonosságérzései*, és/vagy a *hiányzó otthonosság* manifesztumai. Az intimitásélmény is előkerül különböző felhangokkal, olykor jóleső melegségérzettel, máskor pedig a zavartságig fokozódhat az intimitásélmény megtapasztalása:

„A galéria alatt, a bejáratnál jobbra van a szülők ágya [...]. Biztos ezen az oldalon alszik az anya, hogy könnyebben kiszálljon, ha a gyerekhez kell menni. Ezen az oldalon van egy nagypárna nekitámasztva a falnak, biztos itt szoptatott az anya [...] Az ágy bevetetlen, bordó lepedő, most úgy rémlik, hogy két külön paplan van. Ezt most, hogy leírom, jut eszembe: miért nem egy nagyobb takaróznak? Másrészt meg picit kukkolónak érzem magam, ez már tényleg annyira intim része az életüknek, hogy ehhez végképp semmi közöm. [...] Nehezemre esik a szobát figyelni, nyomást érzek, hogy meg kell jegyeznem [...]”

Az „Elfedések” kibontása (III. Szelektív kód)

Ebbe a kategóriába kódoltuk azokat a jelenségeket, melyek az egyes anya-gyerek párosok és családok hangulatát leginkább szemléltették, s amelyek leginkább meghatározták a megfigyelők érdeklődését, ezáltal a jegyzőkönyvek szövegét is uralták, és mintegy képszerűen, sűrített jelentéstartalommal kivilágítottak a textusból.

Ezt a kategóriát három, egymáshoz az eltakarásban, elrejtésben kapcsolódó, mégis különböző típusú jelenség alkotja. Egyrészt ideértendő a szó konkrét értelmében vett *hozzáférhetetlenségi* jelenségek (III.1.) és (III.2.), a lakás elrendezéséből adódó megközelítési nehézség, mely a személy vagy tér fizikai elérhetetlenségén túlmutatva egyfajta érzelmi távolságot is sejtet.

„Szép halványlila felső, nadrág van rajta, napszemüvege elhagyhatatlan, ha kicsit is kisüt a nap. De a napszemüveggel, úgy érzem, mögé bújlik, elzárkózik.” (III.2.)

Másrészt azok a színjátékszerű epizódok kaptak *Színház* (III.3.) nevű axiális kódot, amelyben valamiféle pótcselekvéseknek, megkomponált látszatviselkedésnek vagy egy tökéletes ideálképnek való megfelelési igyekezetet rögzít a megfigyelő.

„Anyá ma csak 1,5 órát aludt [...]. Mosolygott, az étkezőasztalt rendezte. Az asztalon kétféle szopogató tableta volt torokgyulladásra, egy csupor méz, egy tál összeszelt kivivel, mandarinnal és almával, illetve egy üveg kancsóban kamilla és kakukkfűves gyógytea. Engem rögtön meg is kínált teával.”

Harmadrészt ebbe a Metaforák, szimbólumok nevű (III.4.) tengelykódba tömörültek az olyan speciális sűrítmények, szimbolikus jelenségek is, melyek a szociofizikai kontextusban konstruálódnak, s amelyek rávilágítanak egy mögöttes jelentésre, amelyet az egyén nem szeretne megmutatni, s tudatosan vagy tudatlanul inkább elfedni akar. Minden jegyzőkönyv, minden történet igazi színét, sajátos jellegét ezek a történések alkotják, melyek mintegy sűrítmenyként ábrázolják a baba és az anya kapcsolatát, a családi működésmód sava-borsát. Ezekben gyakran benne rejlik az egész családi történet, és kibonthatóvá válnak az ottani viszonyokat meghatározó alapvető működésmódok. A szimbólumokra azért van szükség Mead szerint, mert általuk értjük meg a világot (Rácz és mtsai, 2016). A metaforák pedig – a hermeneutika egyik nagy alakja, Ricoeur (2006) szerint – azért elsődlegesen fontosak, mert egyrészt új módon írják le a világot, másrészt viszont új tapasztalatokat, meglátásokat is lehetővé tesznek.

Az alábbi idézet a szülőpáros érzelmszabályozással kapcsolatos működését szemlélteti. Noha a kiragadott idézet akár egyszerű tényközlésnek is tűnhet, mégis, a szövegtestben a kontextus által hamar tapinthatóvá válik valami markáns feszültség, amit a cselekedet hordoz.

„Feltűnik, hogy apa az asztalra dobja a kulcsot, anya pedig ezt gondosan elteszi.” „Anyá megint összeszedi, elrakja apa után a kulcsot [...]” „A rózsaszín kulcstartó megint az asztalra dobva, kifelé menet megakad rajta a szemem. Majd anya elteszi. Jó eljönni.”

Úgy tűnik, a kulcs asztalra való hajítása a feszültség kihelyezését, egyfajta agresszív/feszült momentumot jelenít meg, amit anya rögtön „eltesz”, „elsimít”, hogy ne legyen látható, tapintható, hogy ne legyen nyíltan detektálható. Ez egybevág azzal a működéssel, amit a megfigyelő egyébként is rögzít, az anya rejtett feszültségét, az apa jelentős szorongását, az anya nehéz verbalizálását, ami miatt a problémák kimondása, megbeszélése vagy akár átélése is nehezzé válik, s mely által a feszültség állandó marad. Tehát ez a mozdulat, a tárggyal való cselekedet jelzésértékű a szülők intraperszonális működése szempontjából, de belátást enged a házaspár

közti viszonyba is, tükröt tart a feszültséggel való megküzdésükről is. Fontos információt közöl az anya háritásáról, ahogy a felszíni nyugalmat egy pillanatra megtöri a kulcs csattanása, majd anya némán eltünteteti a feszültég látszólagos okozóját (Tóth-Varga, 2019).

Hasonlóan jelenséget tükröz a „vasaló-sóhaj” leírása is, ahol a nem tudatosuló, de tudott jelentés kerül felszínre a szókép megértése révén. A „vasaló-sóhaj” egy olyan hanghatás, melyet a megfigyelő több alkalommal is érzékelt, s azt gondolta, hogy a házban (de nem vele egy légtérben) tartózkodó anya sóhaját hallja, amiről aztán kiderült, hogy csupán a vasaló szisszenő hangja. A hang eredetéről meggyőződve kezdett el azon gondolkodni, hogy mit is sugallhat ez a fantáziált sóhaj, hiszen az anya látszólag kiegyensúlyozott és elégedett benyomást keltett benne. Ezen gondolkodva kezdett el a tökéletes homlokzat repedezni, s kezdte meglátni a megfigyelő az anya magányát, a tökéletesség utáni vágya mögött rejlő szorongását.

Az érzelmi élmény szociofizikai tér segítségével történő ábrázolására kitűnő példa a „pasztell-család”, akik a megfigyelőjüktől a lakásuk és a saját ruháik színei alapján kapták ezt a becenevet. Az elemzésünkéből kiderült, hogy a külső, mindenféle harsányságtól mentes szociofizikai közegük összhangba került óvatos, visszafogott, szigorúan a szabályok mentén zajló viselkedésükkel.

Stokols (1990) szerint a fizikai környezet szimbolikus jegyei jelentősen hatnak az ember érzelmi életére és viselkedésére, még akkor is, ha éppen nincsenek közvetlen kapcsolatban az adott személlyel. A szimbólumok és metaforák úgy működnek, hogy a fizikai környezet elemeiként környezeti felhívó jelekké válnak, s ily módon fokozzák a környezet érzelmi töltését.

A kontextuális kódokként kezelt *Érzések* (IV. Szelektív kód) és az *Alkalmazkodások* (V. Szelektív kód) körébe tartozó tartalmak kölcsönös kapcsolatban, tranzakcióban vannak az adott térben megélt helyélménnyel, továbbá azzal, hogy milyen mozgásformák válnak jellemzővé, ami akár úgy is megfogalmazható, hogy milyen *térbalett* alakul ki az otthonban. Az érzések, melyek segítenek a jelenségek értelmezésében, sokfélék és változatosak. Az alkalmazkodások és az elvárások rendszeréhez két fontos tartalmi megközelítéssel viszonyulhatunk. Az egyik az idealizmusra törekvés, mely akár a szülő, akár a gyerek idealizált képét, fejlettségét vagy viselkedését állítja a centrumba és helyezi követendő példa gyanánt emelvényre. A másik pedig a megfigyelések kereteinek, szabályainak való megfelelésekről szól. A megfigyelés szabályrendszere (ld. tapétaminta vagy „légy a falon”) nehezen (vagy nem is) tartható keret, ennek feszegetése, átlépése feszültséggel jár, ám a betartása gyakran úgyszintén. Ebből adódóan érthető is, hogy nagyon meghatározó tartalmak születtek ezzel kapcsolatban, hiszen mint megoldandó feladat, ott feszült minden résztvevő előtt különböző frusztrációkat okozva. Nem kétséges, hogy mind a térben megélt érzések, mind az egyén alkalmazkodási mintái meghatározóak azzal kapcsolatban, hogy milyen helyélményben van részük, és miképpen alakul a térben való mozgásuk.

Mindezekre a jelenségekre pedig egyaránt hatnak a térben jelen lévő személyek általuk fontosnak tartott élettörténeti eseményei, mindazok, melyek a *Múlt lenyomatai a jelenben* (VI. Szelektív kód). Ez a kód minden más kategóriára hatással van, arra, hogy milyen érzéseket élnek meg a térben, milyen alkalmazkodásokat, elvárásokat fejlesztenek ki magukban, és ezáltal gyakran a gyerekeikben is, milyen jellemző mozgásformákat jelenítenek meg és hogy alakul a helyélmény. Ezek együtt leírják, hogy milyen „Elfedések” jönnek létre a térben. Persze a szociofizikai térben megélt élmények maguk is visszahathatnak a fontos múltbeli események narratívájára, tehát a kapcsolat itt is kölcsönös, oda-vissza ható. Az élettörténet ugyanis, hogy miként ad a szubjektum értelmet a vele történt eseményeknek, dinamikusán változó, válsághelyzeteinkben újrafogalmazzuk, s az addig hitelesnek vélt történeteink helyesbítésére kényszerülünk annak érdekében, hogy integrált énképünk maradjon (Tengelyi, 1998).

KÖVETKEZTETÉSEK

A kutatás hangsúlyos célja volt, hogy a pszichoanalitikus szemléletű csecsemőmegfigyelést olyan környezetpszichológiai szemlélettel gazdagítsa, mely által új szempontok is beemelhetővé válnak az elemzés körébe. Alapfeltevésünk, hogy – habár a részt vevő megfigyelő és az anya-csecsemő pár szociofizikai kontextusa azonos, ugyanazok a szociofizikai ingerek hatnak rájuk, a tér- és tárgyhasználat jellegzetességei és azok következményei vagy az őket körülvevő ambiens ingerek azonosak – a szociofizikai helyzet észlelése jellemzően nem válik tudatossá, sem az otthoni környezet lakói, sem a megfigyelő számára, ily módon nem is szolgál explicit információforrásként. Ugyanakkor a szakmai tapasztalatok és különösen az elvégzett elemzésünk azt mutatja, hogy a csecsemőmegfigyelési jegyzőkönyvek és beszámolók spontán módon gyakran tesznek említést téri-tárgyi jellegzetességekről, mert – bár nem tudatosuló hatások, de – ezeket megfigyelni, rögzíteni mégis van lehetőségük és késztetésük a megfigyelőknek. Ezek a leírások a fizikai környezet pusztá bemutatásán túl gyakran számos lélektani folyamatot tudnak megjeleníteni és leírni. A jelen tanulmány célja, hogy felhívja a figyelmet azokra a jellegzetességekre, hogy a lélektani jelenségek, folyamatok a szociofizikai térben is megkomponálódnak, és jól megfoghatóvá válnak a tér vagy egyes tárgyak elhelyezésében, használatában vagy éppen elutasításában, kerülésében. Olykor a családi kapcsolatok, interperszonális viszonyok vagy akár intraperszonális jelenségek hamarabb vagy szembetűnőbben leképeződnek a tér vagy bizonyos tárgyak használatában, alkalmazásában, mint ahogy azok verbalizálhatóvá válnak. A tapasztalatok szerint a megfigyelő rögzíti is ezeket a momentumokat, vélhetően implicit módon hatnak is rá, de értelmezni, jelentést adni neki és lélektani nyelvre lefordítani csak később tudja.

Javaslatunk, hogy – mivel hasznos információkat hordoz – a szociofizikai kontextust és annak elemeit érdemes tudatosan is figyelembe venni a megfigyelés során. Elemzésünkéből az is kiderül, hogy a szociofizikai környezeti tényezőket és azok hatását a megfigyelést végző szakember úgysem tudja figyelmen kívül hagyni – így kívánatos lehet ezeknek az „amúgy is ott levő” szempontoknak a beépítése az elemzésbe. Egyrészt gyümölcsözők lehetnek a megfigyelés pontosítása céljából, másrészt szimbolikus, tudateltöltés tartalma tudatosításában, értelmezésében is segítségül hívható módszert rejthet, ha a szociofizikai jelenségeket behatóbban szemléljük és mögéjük tekintünk (Tóth-Varga, 2019).

A kutatás továbbvitele szempontjából fontos az eredmények megerősítése validitás szempontjából például rezonanciapanel alkalmazásával. Ebben a megfigyelőkkel végzett fókuszcsoportos vizsgálatban maguk a megfigyelők reflektálhatnak a kutatás során kapott eredményekre, így képet kaphatunk arról, hogy miként vélekednek az eredményekről, beszámolnak-e hasonló spontán meglátásokról, mint amelyeket a kutatás hozott (Wertz, Charmaz, McMullen, Josselson, Anderson és McSpadden, 2011).

IRODALOM

- Abrahamsen, G. R. (2020). 'When the eye begins to see and the ear begins to hear': Teaching infant observation at the university level, *Infant Observation*, 23(1–2), 35–52.
- Ainsworth, M. D. (1969). *Maternal sensitivity scales. The baltimore longitudinal project*. Letöltve 2016. 03. 17-én: <http://www.psychology.sunysb.edu/attachment/measures/content/maternal%20sensitivity%20scales.pdf>.

- Ainsworth, D. (1979). Infant-mother attachment. *American Psychologist*, 34, 932–937. Letöltve 2016. 03. 17-én: <http://aggielandmoonwalks.tripod.com/blinn/Ainsworth.pdf>.
- Babbie, E. (2003). *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Bachelard, G. (2011). *A tér poétikája*. Budapest: Kijarat Kiadó.
- Bálint, A. (1933). A szeretet fejlődése és a valóságérzék. In *Lélekelemzési tanulmányok. Dolgozatok a pszichoanalízis főbb kérdéseiről*. Budapest: Somló Béla Könyvkiadó.
- Bálint, M. (1959/1997). *A borzongások és regressziók világa*. Budapest: Animula.
- Bálint, M. (1968/1994). *Az östörés*. Budapest: Akadémiai.
- Baudrillard, J. (1984/1987). *A tárgyak rendszere*. Budapest: Gondolat.
- Bergman, A. (2004). Az anyaöltől a külvilágig: a tér használata a szeparációs-individuációs fázisban. In B. Péley (Ed.), *Winnicott: a kapcsolatban bontakozó lélek* (pp. 222–236). Válogatott tanulmányok. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Bick, E. (1964). Notes on infant observation in psycho-analytic training. *International Journal of Psychoanalysis*, 45, 558–566.
- Bick, E., & Harris, M. (1976). The contribution of observation of mother-infant interaction and development to the equipment of a psychoanalyst or psychoanalytic psychotherapist. Letöltve 2017. 04. 18-án: <http://www.harris-meltzer-trust.org.uk/pdfs/InfantObservation.pdf>.
- Bonaiuto, M., Aiello, A., Perugini, M., Bonnes, M., & Ercolani, A. P. (1999). Multidimensional perception of residential environment quality and neighbourhood attachment in the urban environment. *Journal of Environmental Psychology*, 19, 331–352.
- Bowlby, J. (1969). Attachment and loss I. Attachment. *The International Psycho-Analytical Library*, 79, 1–401. London.
- Bradley, R. H., Corwyn, R. F., Burchinal, M., McAdoo, H. P., & Coll, C. G. (2001). The home environments of children in the United States. Part II: Relations with behavioral development through age thirteen. *Child Development*, 72(6), 1868–1886.
- Brafman, A. H. (1988). Infant observation. *The International Review of Psychoanalysis*, 15, 45–58.
- Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist*, 32(7), 513–531.
- Buttimer, A., & Seamon, D. (Eds.) (1980). *The human experience of space and place*. London: Croom Helm.
- Charmaz, K. (2013). A lehorgonyzott elmélet. In P. Bodor (Ed.), *Szavak, képek, jelentés. Kvalitatív kutatási olvasókönyv* (pp. 61–94). Budapest: L'Harmattan.
- Chawla, L. (1992). Childhood place attachment. In I. Altman, & S. M. Low (Eds.), *Place attachment* (pp. 63–87). New York: Plenum Press.
- Corbin, J., & Strauss, A. (2015). *A kvalitatív kutatás alapjai*. Budapest: L'Harmattan.
- Dúll, A. 1995. Az otthon környezetpszichológiai aspektusai. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 35(5–6), 345–377.
- Dúll, A. (1998). *Hétköznapi otthoni rutinok környezetpszichológiai vizsgálata*. PhD-értekezés (témavezető: Illyés Sándor). Budapest: ELTE.
- Dúll, A. (2009). *A környezetpszichológia alapkérdései. Helyek, tárgyak, viselkedés*. Budapest: L'Harmattan.
- Dúll, A. (2012). Az otthon dialektikája: A hétköznapi rutinok kreativitásától az otthon szakralitásáig. In K. Varga, & A. Gósiné Greguss (Eds.), *Tudatállapotok, hipnózis, egymásra hangolódás. Tisztelgő kötet Prof. Bányai Éva 70. születésnapja alkalmából* (pp. 525–561). Budapest: L'Harmattan.
- Dúll, A. (2017). *Épített környezet és pszichológia. A lokalitásélmény környezetpszichológiai vizsgálata*. Akadémiai doktori értekezés. Budapest.
- Faragó, K. (2005). *Kultúrák és narratívák*. Újvidék: Fórum.

- Ferenczi, S. (1924). *Katasztrófák a nemi működés fejlődésében*. [Eredetileg “Versuch einer Genitaltheorie” címmel az *Internationale Psychoanalytische Bibliothek* XV. köteteként. Internationaler Psychoanalytischer Verlag, Wien]. Első magyar megjelenés (a Bevezetés dátuma: 1928) Budapest: Pantheon, 1929.; Legújabbban: (1929. évi kiadása alapján) Budapest: Filum, 1997. Az első magyar kiadás digitalizált szövege: https://mtda.hu/ferenczy_sandor.html.
- Fonagy, P., & Target, M. (2005). *Pszichoanalitikus elméletek a fejlődési pszichopatológia tükrében*. Budapest: Gondolat.
- Fraiberg, S. (1990/2005). *Varázsos évek*. Budapest: Park.
- Fraiberg, S., Adelson, E., & Shapiro, V. (1975). Ghosts in the Nursery: A psychoanalytic approach to the problems of impaired infant-mother relationships. *Journal of American Academy of Child Psychiatry*, 14(3), 387–421.
- Freud, S. (1909/1993). Egy öt éves kisfiú fóbiájának analízise. A „kis Hans”. In S. Freud (Ed.), *A. Patkányember. Klinikai esettanulmányok I* (pp. 111–212). Budapest: Cserépfalvi.
- Freud, A. (1953/2015). Néhány megjegyzés a csecsemő-megfigyelésről. In S. Freud (Ed.), *Megfigyelések a kisgyermeki fejlődésről. Válogatás* (pp. 179–189). Budapest: Animula.
- Freud, A. (1965/2008). *Normalitás és patológia gyermekkorban*. Budapest: Animula.
- Gelencsér, K. (2003). Grounded theory. *Szociológiai Szemle*, 1, 143–154.
- Graumann, C. F. (2002). The phenomenological approach to people-environment studies. In R. B. Bechtel, & A. Churchman (Eds.), *Handbook of environmental psychology* (pp. 95–113). New York: John Wiley & Sons.
- Habib, F., & Sahhaf, S. M. K. (2012). Christian Norberg-Schulz and the existential space. *International Journal of Architecture and Urban Development*, 1(3), Winter. <https://www.researchgate.net/publication/236849010>.
- Halász, A. (1998). Csecsemőmegfigyelés – csecsemő kutatás. *Pszichoterápia*, 7(6), 420–428.
- Halász, A. (2018). Táguló perspektíva. A csecsemőmegfigyelés szerepe a gyermek-pszichoterápiában. *Serdülő- és gyermekpszichoterápia*, 11(1), 5–20.
- Hámori, E. (2015). *A kötődésemélet perspektívái. A klasszikusoktól napjainkig*. Budapest: Animula.
- Hámori, E. (2016). *A korai kapcsolat zavarai. Pszichoanalízis, kötődésemélet és csecsemő kutatás a korai kapcsolati patológiák megértésében*. Budapest: Oriold és Társai.
- Hédervári-Heller, É. (2020). *A szülő-csecsemő konzultáció és terápia – A viselkedésszabályozás zavarai csecsemő- és kisgyermekkorban*. Budapest: Animula.
- Hermann, I. (1947). Néhány lelki jelenség térvonatkozása. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 16(3–4), 102–114.
- Hermann, I. (1984). *Az ember ősi ösztönei*. Budapest: Helikon.
- Kapitány, Á., & Kapitány, G. (2000). *Beszélő házak*. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Karterud, S., & Monsen, J. T. (1999). *Szelfpszichológia – a Kohut utáni fejlődés*. Budapest: Animula.
- Khan, M., Davis, J. A., & Davis, M. E. V. (1974). The beginning and fruition of self – An essay on D. W. Winnicott. In J. A. Davis, & J. Dutting (Eds.), *The scientific foundations of pediatrics* (pp. 274–289). London: Heinemann Medical Books.
- Klaniczay, S. (1992). Tér és lélek. Hermann munkái alapján. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 93(1–2), 45–60.
- Klaniczay, S. (1999). Megkapaszkodás – tér – kreativitás. In I. Lust (Ed.), *Pszichoanalízis és kultúra* (pp. 160–165). Budapest: Animula.
- Kohut, H. (1977/2009). *A szelf helyreállítása*. Budapest: Animula.
- Kőváry, Z. (2023). *Bevezetés az egzisztenciális pszichológiába – Történet, elmélet és alkalmazás*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Kucsera, Cs. (2008). Megalapozott elmélet: Egy módszertan fejlődéstörténete. *Szociológiai Szemle*, 3, 92–108.

- Lefebvre, H. (1991). *The production of self*. Cambridge: Blackwell.
- Lomborg, K. (2003). Truth and validity in grounded theory – a reconsidered realist interpretation of the criteria: Fit work, relevance, modifiability. *Nursing Philosophy*, 4(3), 189–200.
- Lynch K. (1960). *The image of the city*. Cambridge: The MIT Press.
- Mahler, M. S., Pine, F., & Bergman, A. (1975): *The psychological birth of the human infant*. New York: Basic Books.
- Martos, T., Sallay, V., & Donato, S. (2022). Finding a secure place in the home during the first COVID-19 lockdown: A pattern-oriented analysis. *Behavioral Sciences*, 13(1), 9. <https://doi.org/10.3390/bs13010009>.
- Matharu, G. K., & Perez, A. (2018). ‘A new experience and a new concept’: A study on postgraduate students’ experiences of parent–infant observation. *Infant Observation*, 21(3), 284–302.
- Merleau-Ponty, M. (1964/2007). *Az észlelés fenomenológiája*. Budapest: L’Harmattan.
- Midgley, N. (2020). Anna Freud és a Hampstead Háborús Gyermekotthonok – a közvetlen gyermekmegfigyelés szerepe a pszichoanalízisben. *Budapest Imago*, 9(2), 38–60.
- Mitchell, S. A., & Black, M. J. (2012). *A modern pszichoanalitikus gondolkodás története*. Budapest: Animula.
- Mitev, A. Z. (2012). Grounded Theory, a kvalitatív kutatás klasszikus mérföldköve. *Vezetéstudomány*, 43(1), 17–30.
- Pastalan, L. A. (1970). Privacy as an expression of human territoriality. In L. A. Pastalan, & D. H. Parson (Eds.), *Spatial behavior of older people*. Ann Arbor: University of Michigan.
- Perez, A., Salcedob, M. I., Barbieri, M., & Tookey, S. (2018). Why do mothers volunteer for infant observation and what do they make of the experience? A qualitative study *Infant Observation*, 21(2), 129–151.
- Proshansky, H. M., Fabian, A. K., & Kaminoff, R. (1983). Place-identityPhysical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*, 3, 67–83. Cambridge University Press.
- Rácz, J., Kassai, Sz., & Pintér, J. N. (2016). Az interpretatív fenomenológiai analízis (IPA) mint kvalitatív pszichológiai eszköz bemutatása. Szakirodalmi összefoglalás. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 71(2/4), 313–336.
- Rajnik, M. (2010). A csecsemőmegfigyelés szerepe a baba-mama terápiákban. In T. Németh, N. Bürger, & R. Kovács (Eds.), *Pszichoszomatikus betegségek csecsemő- és kisgyerekkorban. Regulációs zavarok. XII. Családbarát Konferencia. Konferenciakötet* (pp. 35–40). Budapest: Országos Gyermekegészségügyi Intézet.
- Relph, E. (1976). *Place and placelessness*. London: Pion Ltd.
- Ricoeur, P. (2006). *Az élő metafora*. Budapest: Osiris.
- Rustin, M. J. (2006). Infant observation research: What have we learned so far? *Infant Observation*, 9(1), 35–52.
- Rustin, M. J. (2012). Infant observation as a method of research. In C. Urwin, & J. Sternberg (Eds.), *Infant observation and research emotional processes in everyday lives* (pp. 13–22). London: Routledge.
- Sallay, V., & Martos, T. (2018). A Grounded Theory (GT) módszertana. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 73(1), 11–28.
- Sallay, V., Martos, T., Chatfield, S. L., & Dúll, A. (2019). Strategies of dyadic coping and self-regulation in the family homes of chronically ill persons: A qualitative research study using the emotional map of the home interview method. *Frontiers in Psychology*, 28(10), 403. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00403>.
- Santostefano, S. (2008). The sense of self inside and environments outside: How the two grow together and become one in healthy psychological development. *Psychoanalytic Dialogues*, 18, 513–535.

- Schmelowszky, Á. (2012). *A lélek rejtett ösvényei. A pszichoanalízis aktualitása a klinikumon innen és túl.* Budapest: Oriold és Társai.
- Seamon, D. (1979). *A geography of the lifeworld. Movement, rest, and encounter.* New York: St Martin's Press.
- Seamon, D. (2000). Phenomenology in environment-behavior research. In S. Wapner, J. Demick, T. Yamamoto, & H. Minami (Eds.), *Theoretical perspectives in environment-behavior research* (pp. 157–178). New York: Plenum.
- Spitz, R. A. (1945). Hospitalism. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 1(1), 53–74.
- Stern, D. N. (1985/é. n.). *A csecsemő személyközi világa.* Budapest: Animula.
- Sternberg, J. (2005). *Infant observation at the heart of training.* London: Karnac.
- Stokols, D. (1990). Instrumental and spiritual views of people-environment relations. *American Psychologist*, 45(5), 641–646.
- Szokolszky, Á. (2004). *Kutatómunka a pszichológiában. Metodológia, módszerek, gyakorlat.* Budapest: Osiris.
- Szokolszky, Á., & Düll, A. (2006). *Környezet-Pszichológia.* Budapest: Akadémiai.
- Tengelyi, L. (1998). *Élettörténet és sorsesemény.* Budapest: Atlantisz.
- Tóth-Varga, V. (2019). *A pszichoanalitikus szemléletű csecsemőmegfigyelési jegyzőkönyvek környezetpszichológiai aspektusai.* PhD-értekezés (témavezető: Düll Andrea). Budapest: ELTE.
- Tóth-Varga, V., & Düll, A. (2019a). A térhasználat jellegzetességei a pszichoanalitikus szemléletű csecsemőmegfigyelési jegyzőkönyvekben. A holding és handling funkciók megjelenése a szociofizikai környezetben. *Alkalmazott Pszichológia*, 19(3), 7–31.
- Tóth-Varga, V., & Düll, A. (2019b). The appearance of the socio-physical environment in psychoanalytic infant observations: Localization and the experience of locality. *Imágó Budapest*, 8(4), 76–106.
- Tóth-Varga, V., & Düll, A. (2022). Csecsemőmegfigyelések téri vonatkozásai. *Gyermeknevelés*, 10(4), 101–121.
- Totsika, V., & Sylva, K. (2004). The home observation for measurement of the environment revisited. *Child and Adolescent Mental Health*, 9(1), 25–35.
- Tuan, Y. F. (1974). *Topophilia. A Study of environmental perceptions, attitudes and values.* Columbia: University Press.
- Wachs, D. T., & Camli, O. (1991). Do ecological or individual characteristics mediate the influence of the physical environment upon maternal behavior? *Journal of Environmental Psychology*, 11, 249–264.
- Wertz, F. J., Charmaz, K., McMullen, L. M., Josselson, R., Anderson, R., & McSpadden, E. (2011). *Five ways of doing qualitative analysis. Phenomenological psychology grounded theory discourse analysis narrative research and intuitive inquiry.* New York: The Guilford Press.
- Winnicott, D. W. (1960). The theory of the parent-infant relationship. *International Journal of Psycho-Analysis*, 41, 585–595.
- Winnicott, D. W. (1963/2004). A függőségtől a függetlenség felé az egyéni fejlődés során. In B. Péley (Ed.), *D. W. Winnicott: a kapcsolatban bontakozó lélek, Válogatott tanulmányok* (pp. 133–140.) Budapest: Új Mandátum Kiadó.
- Winnicott, D. W. (1969/1986). Berlin walls. In D. W. Winnicott, C. Winnicott, R. Shepherd, & M. Davis (Eds.), *Home is where we start from* (pp. 221–227). London: W. W. Norton.

Environmental psychological experiences of infant observations

Violetta Tóth-Varga and Andrea Dúll

Background and goals: In our research, we examined infant observation protocols with a psychoanalytical approach made for professional training purposes. Considering their original purpose, the observations focused on mother-infant interactions, the development of the baby, and the experiences by the observer, however, we were looking for the answer to what specific experiences this information is fed from, and what sociophysical aspects of these can be seen in action. We were, therefore, curious to see whether, even though this was not the goal, environmental psychological/socio-physical factors appeared in the aspects of the observation and, if so, how they were articulated. *Method:* Students participating in the Ego Clinic's method-specific child therapist training provided data for the research as observers. We performed an analysis of ten protocols containing the notes of weekly infant observations made between 2006 and 2016 for one to one and a half years. The qualitative research was conducted with content analysis, using the Grounded Theory (GT) method developed by Corbin and Strauss (2015). *Results:* According to our content analysis, three important key categories emerged, which displayed the socio-physical aspect of the observations, these bear the category names “movement in space”, “experience of place” and “cover-ups”. In addition, categories with a non-directly sociophysical aspect emerged (called “imprints of the past”, “emotions”, and “adaptations”), which can be interpreted as an important contextual background. *Conclusions:* Our research revealed that the environmental psychological socio-physical context, as an unconscious but still strongly present factor, lies in the background of the phenomena to be observed, even though the observation task did not include the observation of physical aspects. The socio-physical factors clearly outlined in the records presumably influenced the observer's thoughts and methods of interpretation and seem to have served as an important source of information, in many cases as the cornerstones of their interpretation framework. This feature also raises the possibility that the study of socio-physical environmental conditions can be included in the analysis of observation records.

KEYWORDS

infant observation, Grounded Theory, socio-physical environment

Open Access. A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)

